

*Odgoj u školi i kompetencije pedagoga
Pula, 9.-11. travnja 2014.,*

**PEDAGOŠKI ODNOS KAO
TEMELJ ŠKOLSKOG ODGOJA**
(Etička kompetencija pedagoga)

*prof.dr.sc. Slavica Bašić
Sveučilište u Zadru*

znaci vremena

- živimo u vremenu u kojemu je stalna jedino – promjena;
- naše društvo nazivamo društvom znanja, informacijsko društvo, kreativno društvo, a svijet u kojem živimo - globalnim, multikulturalnim, svijetom različitosti i jednakopravnosti.
- u središtu je pojedinac, individua koja je ostala bez oslonca u nekom malom svijetu (obitelji, zajednici, državi), ali i bez jasnih orijentacija za „ispravno vođenje života” u (velikom) svijetu;
- modernizacija društva je ostavila traga na pedagojsku predodžbu o čovjeku i o odgoju;

tendencije u pedagogiji

- nestanak orijentacije na tipični „dječji razvoj”, na razvojne zakonitosti, stupnjeve; → nesigurni roditelji i pedagozi
- Ciljeve i vrijednosti odgoja zamjenile su kompetencije (orijentacija na potencijalno vs. orijentacija na dokazano i ostvareno)
- jednakopravnost (u smislu ljudskog dostojanstva) je dobila izraz na psihološkom planu: **jednakost djece i odraslih; dijete je već osobnost, a ne osoba koja se razvija, koja sebe kao osobnost (samo)ostvaruje;**

pravo, zakon vs. pedagoški etos

- odnos pedagoga prema djeci reguliran je (samo) pravnim, zakonskim normama - nestalo je pedagoške etike koja je uspostavljala interpretativni obrazac „pedagoškog”, „odgojnog” i služila kao kognitivna shema za razumijevanje i usmjeravanje ponašanja sudionika, za prosudbu dobrog i lošeg u odgoju (u procesu i rezultatu);
- nestanak *generacijskog* odnosa i inverzija; djeca dobivaju sve veći prostor slobode i isprobavanja, na njih se prenosi i sve veća odgovornost dok odrasli *teže* što duže ostati djeca (vidi u Bruckner, P. (1997) *Napast nedužnosti*, Zgb.).

partnerstvo vs. pedagoški odnos

- umjesto pedagoškog odnosa (uzora i autoriteta) – partnerski i prijateljski odnos odgajatelja i djece, učitelja i učenika;
- izgubljena je pedagoška semantika, pedagoška interpretacija dječjeg razvoja i promijenjeno je shvaćanje odgoja („kraj odgoja” vs. „omogućavanje učenja);
- personalno i etičko zbivanje zamijenila je „organizacija učenja” i „classroom management”;

pitanja

- struka, ako hoće imati društveno značenje, treba odrediti odnos pedagogije kao teorije i pedagoga kao odgojnoobrazovnih djelatnika prema promjenama odrastanja;
- rukovodi li se pedagogija spoznajnim (istraživačkim) interesom ili je angažirana u smislu zastupanja djece i mladih i nuđenja orijentacija za kreativno i ispravno življenje?
- kako pedagogija definira i pedagozi razumijevaju odgajanje?

zajedničke predodžbe?

- Za svakog pedagoga je dobro povremeno napraviti inventuru svoga shvaćanja, svojih vrijednosti i prioriteta glede odgoja i obrazovanja.
- Imamo li zajedničku, pedagošku predodžbu odgoja i obrazovanja, cjelovitog razvoja čovjeka (djeteta, mladih), „pedagošku” sliku čovjeka i njegova razvoja (kojoj u osnovi stoji „obrazovnost” i „upućenost na odgoj”?
 - za individualno razmišljanje -

aktualnost teme „odnos”

- naslovi knjiga : socijalni mozak, učenje u odnosima, učenje kroz odnos, odnos kao temelj učenja, odnos i duševna otpornost, odnos i povezanost, odnos kao temelj razvoja osobnosti - potječu iz neuroznanosti i psihologije (Bauer, Singer, Spitzer, Huether, Gopnik, Greenfield, D. Stern)
- u neuroznanosti i u fenomenološkoj psihologiji „odnos” je postao središnja tema;
- međuljudski odnos, odnos u kojemu se ostvaruje i potvrđuje ljudskost - opaža se kao temelj zdravog razvoja osobnosti , ali i kao rješenje suvremene čovjekove krize (M. Buber) ;
- odnos ja-drugi (ja-ti), ja-svijet (ja-ono), susret, dijalog, uzajamnost;

povratak izvorima

- za razumijevanje suvremene krize „pedagoškog odnosa” (uzora, autoriteta) i sve izraženijeg procesa „depedagogizacije pedagogije” uputno je posjetiti se izvorno pedagoškog određenja odnosa nastavnik-učenik i razumijevanja pedagogije kao znanosti o umijeću odgajanja.
- pojam „pedagoški odnos” uspostavljen je u duhovnoznanstvenoj pedagogiji, od Herbarta preko Nohla, Kerschensteinera i...; obilježio je hrvatsku pedagogiju (posebno personalističku pedagogiju u tradiciji Stjepana Matičevića);

aktualnost klasičnog pojma

- Što je to što pedagoški odnos razlikuje od drugih vrsta međuljudskih odnosa?

Napomena: izdvojena su bitna obilježja i ukazano na antinomijsku strukturu pedagoškog odnosa, s polazištem da klasični pojam treba osuvremeniti i aktualizirati, ako hoćemo izbjeći „kraj odgoja” u pedagoškom smislu;

pedagoški odnos: pojam

- pedagoški odnos (po) je uspostavni element odgoja i obrazovanja kao intencionalne djelatnosti;
- Po - nastaje iz potrebe i namjere pomaganja razvoja osobnosti drugog čovjeka (djece i mladih; generacijski odnos),
- odgajanje - pomoć da mladi čovjek ostvari sebe, svoje razvojne mogućnosti i stekne vrijednosne orijentacije za ispravno življenje (vrline).

pedagoški odnos: obilježja

- *intencionalnost, namjera pomaganja, usmjeravanja, optimiranja razvoja drugoga (djeteta i mladog čovjeka);*
- *trijada: pedagog–dijete – „treći”; pokazivanje*
- *asimetričnost vs. simetričnost (kao cilj)*
- *heteronomija vs. autonomija (kao cilj)*
- *sadašnjost i budućnost učenika;*
- *pojedinaac i kolektiv*
- *Regulativna načela: pedagoška ljubav, pedagoški etos, pedagoški takt*

trijadni odnos

- *pedagoški odnos nije kao prijateljski ili privatni odnos sebi svrhom, nego se uvijek usmjerava na trećega (predmet, čovjek, priroda); **trijadni odnos** predstavljen je u figuri „pedagoškog trokuta”; Učitelj „stoji između” djeteta i „trećeg”; pokazuje, pomaže ostvariti susret s kulturom, znanošću, svijetom;*
- **Zadaća je:** omogućiti dijalog: ja – ono (predmet) , ali istovremeno se (i uvijek) ostvaruje odnos ja – ti (ja – drugi) i odnos sa samim sobom;
- **Konačni cilj je:** osposobiti mladog čovjeka za samoodređujući, djelatni i odgovorni odnos prema sebi, drugome i svijetu i kao pomoć - postati nepotreban;

zlouporaba

- neuvažavanje/zloupotrebavanje pedagoškog odnosa nije samo u sferi odnosa učitelja prema učeniku (zloupotrebavanje granica), nego se odnosi *na prestanak ovog izvorno/čisto pedagoškog odnosa, koji se uvijek usmjerava na zajedničko Treće.*
- *Kroz isključivanje zajedničkog Trećeg i odnosa prema svijetu pedagoški odnos se ostvaruje kao moć: učitelj zloupotrablja učenika, jer ga koristi kao sredstvo, jer više ne vidi učenika i njegov razvoj kao cilj i smisao djelovanja, nego ima u vidu ciljeve izvan učenika ili mu odnos kao takav postaje cilj;*

asimetričnost vs. simetričnost

- asimetričnost je uspostavna (konstituitivna) za sve pedagoške odnose. -samo ako postoji asimetrija u ključnim kompetencijama, u značajnim područjima znanja, u kulturnim praksama ili razumijevanju socijalnih pravila postoji i osnova da se uopće stupi u pedagoške odnose.

asimetričnost → simetričnost

- odnos simetrije i asimetrije od situacije do situacije može se promijeniti, ali ne smije se generalizirati da su odnosi ped-uč. (uvijek) simetrični.
- značajnu ulogu igra spremnost pedagoga, unatoč strukturalnom asimetričnom odnosu, priznati učeniku kompetenciju u određenom području i u interakciji od samog početka dopuštati stanoviti stupanj asimetrije u korist učenika.
- učenici trebaju pedagoge koji su spremni njihovu volju i želje uzeti ozbiljno: saslušati , priznati i u donošenju odluka – uvažiti ih.

pedagog – zastupa razvojne interese djeteta

- pedagog uvijek polazi od jednog stvarnog pojedinca, a ne od bilo kakvih apstraktnih ciljeva i sustava važećih normi; obraća se učeniku kao osobi koja ima mogućnosti za učenje i upućena je na pomoć i vođenje u procesu učenja.
- upravo su *pomoć, orijentirarnje, vođenje* – zadaća pedagoga.
- pedagoški odnos se *temelji na nadanju (povjerenju u mogućnost; pedagoškom optimizmu), dok su sumnjanje, fatalizam ili defetizam profesionalno etički nedopustivi.*

sadašnji-budući razvoj

- Pedagog polazi od sadašnjeg razvoja učenika (razvojne situacije), a usmjerava se na idealno-moguće stanje njegova razvoja (što učenik potencijalno može ili što će mu trebati u životu).
- Suvremeni pedagozi sadržaje učenja (sve više) biraju iz razumijevanja razvojnih potreba, razvojnih motiva i učenikovih interesa te ih nude kao medij za dijalog sa svijetom i za stvaranje vlastitog odnosa prema svijetu;
- Za pedagoge je *važno poznavanje razvojne psihologije, psihologije učenja* ali i poznavanje različitih područja znanja i ljudske prakse – koja treba mladima pokazati, u koja ih treba uvesti, potaknuti interes za njih.

mogućnost vs. potreba/smislenost

- razvojna mogućnost se ne obajvljuje po sebi, nego kao *odgovor na zahtjeve, na obrazovnu ponudu, pedagoški odnos, postavljene zadaće i očekivanja.*
- Pitanje nije (samo): što dijete može, nego (a) kako /čime mogu probuditi njegove mogućnosti, interese, volju, emocije, (b) što za dijete ima smisla, što ga osnažuje u susretu sa sobom, drugim i sa svijetom (u određenom momentu njegova razvoja).

„dobro učenika” – konsenzus

- *pedagog je obvezan , "raditi za dobro učenika";*
- *u traženju odgovora " što je to za učenika dobro" (pedagoška autonomija) rukovodi se pitanjem: doprinose li postavljeni zadaci samoostvarivanju i autonomiji (slobodi i odgovornosti) djeteta.*
- *Etička norma: "raditi za dobro učenika" uključuje kako sadržaje, tako i načine, metode poučavanja, učenja i ostvarivanja odnosa s učenikom odnosno učenicima i u jednoj odgojnoj zajednici uvijek iznova se raspravlja što je to „za učenika dobro”;*

pojedinaac – skupina (razred)

- Za razliku od profesije liječnika, pravnika, terapeuta – jedino pedagozi (učitelji) nikada ne rade samo s jednim učenikom, nego s skupinom i imaju obvezu zastupati interese individualnog razvoja, ali u okviru skupine.
- orijentacija na skupinu i mogućnosti djelovanja skupine (vršnjaka) na pojedinca posebno će biti istaknuta u predodžbi odgoja kao učenja, u shvaćanju nastave kao organiziranog učenja, u teoriji upravljanja razredom;

idealno-tipski model

- Na kraju: klasični model pedagoškog odnosa (koji je definirao H. Nohl) ne mora u praksi uspjeti, ali kao predodžba u svakom slučaju pruža orijentaciju za pedagošku praksu i pedagoško razumijevanje sudionika u odnosu.

→ nova faza i kritika pedagoškog odnosa 70ih. 20.st. objavljuju „kraj odgoja”, ukidanje pedagoških figura: uzor i autoritet;

učenje vs. odgajanje

znanstveno objašnjenje vs. razumijevanje odgoja

- Klasični model pedagoškog odnosa doveden je u pitanje 60 i 70ih. 20.st., s „realističkim obratom” u pedagogiji i kritičkom teorijom odgoja koja je emancipaciju pojedinca i uklanjanje svih društvenih zapreka emancipaciji stavila u prvi plan.
- U rezultatu dovodi do ukidanje pedagoškog autoriteta, pedagoške etike, pedagoškog takta i ljubavi kao temeljnih pedagoških kategorija.
- Odnos uzora, autoriteta kao tipično pedagoški odnos zamijenjen je odnosima: partnerstvo (emancipatorska pedagogija) i prijateljstvo s djecom (antipedagogija);

odgoj kao emancipacija subjekta

- Uporaba termina „odgoj“ postala je upitna i problematična, a novi izrazi ‘su-konstrukcija subjekta’, ‘samoobrazovanje’ nisu sinonimi za odgoj i obrazovanje, nisu ni izrazi za novu kvalitetu odgoja i obrazovanja nego se radi o pojmovno-terminološkom instrumentariju nove paradigme koja se ne bavi ‘odgojem’ nego ‘omogućavanjem učenja’. (prema Giesecke, 1987).

neka opća mjesta

- pojednostavljen prikaz:
- razvoj pedagogije od 70ih g. 20st. do početka 21. st. obilježen je dominacijom didaktike i psihologije učenja ; izražena je tendencija da se nastava primarno promatra kao aranžiranje "okoline za učenje" u kojoj će učenici samoorganizirano odnosno samomotivirano učiti i raditi.
- Posljedica je da se didaktika reducira na istraživanje metoda koje osiguravaju samoorganizaciju učenja. Učitelj je moderator ili trener, koji u samoorganiziranom učenju savjetuje, pomaže, osigurava uvjete;

neka opća mjesta

- učenje postaje na sebe orijentirano/samoodnosno, budući da nedostaje pokušaj da se dječji spontanitet u pedagoškom odnosu uključi u jedan napor, koji pomaže djetetu da svoju proturječnu i kompleksnu stvarnost zahvati i razumije u njezinim strukturama i obrascima i da u dijalogu sa drugim (iskusnijim i koji ima znanje vrijedno učenja) razvije vlastitu interpretaciju svijeta i vlastiti odnos sa svijetom.
- To je ujedno i početak gubitka „pedagoške perspektive”, pedagoške hermeneutike razvojnog procesa, a time i se gubi i značenje pedagogije i pedagoga kao stručnjaka za odgoj i obrazovanje;
- Psihologija učenja (edukacije) preuzima zadaću teorijske osnove „efektivnog organiziranja učenja”;

„treća” razvojna faza odn. predodžba odgoja kao odnosa

- od 90ih 20. stoljeća pa dalje
- „odnos” kao temelj razvoja osobnosti, kao motivator učenja;
- poticaj dolazi iz neuroznanosti i istraživanja mozga, salutogenetskih istraživanja i istraživanja reziliensa, iz psihologije i sociokonstruktivizma;

gdje smo?

- Kad govorim o odnosu kao temelju učenja, o odgoju kao odnosu nisam sigurna da sam još uvijek u području pedagogije ili ulazimo u neodređeno područje znanosti (plural) o obrazovanju; to nije nova faza u razvoju koncepta pedagoškog odnosa, nego sasvim novo shvaćanje i upravo ta nova predodžba odgoja i *obrazovanja* zahtijeva znanstvene rasprave i sagledavanje implikacija za obrazovanje pedagoških stručnjaka i razvijanje pedagoške profesije;

posljedice

- Neuroznanstvena istraživanja su potvrdila koliko je dobar odnos učenika i učitelja važan za učenje i poučavanje u školi. Razlozi za to leže u načinu funkcioniranja ljudskog mozga, organa koji je upućen na međuljudske odnose, odakle i naziv "social brain".
- Uzima se da socijalna podrška, uvažavanje i doživljeno zajedništvo nuku da nerve stanice mozga oslobađaju "hormone-sreće", koji snabdjevaju naš mozak energijom, osjećajem ugone i povjerenjem; to biološki ima *pozitivno djelovanje na motivacijski sustav*;
- (vidi radove Joachim Bauera, vodećeg stručnjaka u tom području)

zadaca pedagoga

- * s jedne strane, to je empatija tj. učenicima empatički biti okrenut, vidjeti ih kao osobnost u razvoju, uvažiti njihove potrebe, interese i namjere, jačati potencijale, greške koristiti kao impuls za dalje učenje i vjerovati u dijete., a
 - * na drugoj strani Bauer naglašava zadaću jasnog "vođenja", vrijednosti i pravila učiniti jasnim, dogovore jasno uključiti, učenike ohrabrivati i imati povjerenja u njih; posebno je važno: nastupiti prezentno (i to učitelji moraju učiti).
 - * dobar učitelj raspolaže kako izvanrednim stručnim znanjima tako i visokorazvijenom socijalno-emocionalnom kompetencijom.
- na značenju dobiva konstrukt „emocionalna inteligencija” i razvija se „emocionalna pedagogija” kao teorija odnosa u nastavi odnosno u pedagoškim ustanovama.

pitanje

- konstruktivno graditi i moći održati odnose sa učenicima je važan okvir za motivirano učenje;
- **pitanje:** *ostvaruje li se zadaća učitelja (samo) u poticanju na učenje, u stvaranju uvjeta samoobrazovanja odnosno razvijanja kompetencija?*

odgoj?

- Klasično shvaćanje odgoja polazi od pedagoškog odnosa kao *posebnog tipa međuljudskog odnosa koji se uspostavlja radi pomoći i podrške djeci i mladima kako bi (djeca i mladi) mogli optimalno razviti svoje prirodne (ljudske) mogućnosti i osposobiti se za "ispravno" vođenje života.*

odgoj i poticanje učenja

- Upravo je odgoj ono što nas vodi, usmjerava prema ispravnom životu; riječ „ispravan” sadrži vrijednosti i smisao, sposobnost ophođenja sa sobom, s drugima, s prirodom, Bogom, Načelom, s poviješću, kulturom, znanjem, umjetnosti...
- Vrlina, vrijednost, vrijednota - bitna je odlika plemenita i obrazovana čovjeka.
- U kakvom odnosu stoje „odgoj” i „poticanje učenja”?

Kraj ili šansa?

- Mogu li se „kriza odgoja” i traženje nove zajedničke predodžbe čovjeka i njegova razvoja, odgoja i odgojne uloge škole - iskoristiti kao šansa za rekonceptualiziranje pedagoških kategorija: uzor, autoritet, pedagoški eros i etos i uspostavljanja (nove) pedagoške semantike i hermeneutike?

Kraj ili šansa?

- Postoji i druga mogućnost – da pedagošku semantiku odrastanja zamijeni psihologija dobrih odnosa, motivacija za učenje, a da pokazivanje na Treće (vrijednosti, kulturu, znanost,....; „pedagoški trokut”) postane tek sredstvo za razvijanje kompetencija (u njihovoj funkcionalnoj, ne i pedagoškoj tj. odgojnoj dimenziji) ?
- Hoće li sa novom predodžbom odgoja nestati i potreba za pedagogom, a pedagoga zamijeniti obrazovni menadžer?

radovi S. Bašić, uz temu izlaganja:

- Bašić, S./ Richter, T. (1999), Pedagoška etika - komponenta pedagoške kompetencije. Rosić, V. (ur.) Nastavnik-čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju. Pedagoški fakultet u Rijeci, str. 259-266
- Bašić, S. (2005) Pedagogijsko utemeljenje učiteljske etike.- Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu, Vol. 7, br.2,2005, str. 179-194 ,
- Bašić, S. (2009) , Dijete (učenik) kao partner u odgoju :kritičko razmatranje, Odgojne znanosti, 11 (2), 27- 44 ,
- Bašić, S. (2010), (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva, u. Maleš, D. (ur.) Nove paradigme ranog odgoja, Filozofski fakultet Zagreb